

Rezistenční strategie v individualizované, komodifikované a konzumní společnosti: Food Not Bombs Praha

Oponentský posudek

Když jsem byl požádán, abych oponoval diplomovou práci Adély Stašové, potěšilo mě to. O tématu, které zpracovává, jsem věděl a těšil jsem se, až si ji budu moci přečíst. Spojilo se tak příjemné s užitečným. Pak jsem ale dostal obavu, že v případě, že bude práce slabá, tak mi to bude o to víc líto, že mě téma zajímá a s autorkou se znám. S úlevou můžu konstatovat, že se mé obavy nenaplnili. Jsem však konfrontován s opačným problémem: jak napsat posudek na dobrou práci, aniž by budil podezření ze zaujatosti, nebo dokonce byl nevědomky zaujatý? Čtení a posuzování práce tedy vyžadovalo velkou dávku sebereflexe a zohledňování mé pozice jakožto člena Food Not Bombs Brno s dvouletou zkušeností s „vařením“. Věřím však, že se mi toto podařilo a že mé hodnocení je tudíž adekvátně neutrální.

Dost však o mně, podívejme se teď na samotnou práci. Diplomantka v práci dělá etnografii hnutí Food Not Bombs (dále FNB), resp. jeho pražské odnože, a zasazuje je do kontextu současných sociálních hnutí prostřednictvím konceptu tzv. nejnovějších sociálních hnutí, který zavedl kanadský sociolog a politický filosof Richard Day. Jejím cílem je zjistit, jestli se dají aktivity FNB Praha chápat jako rezistenční strategie vůči individualizaci, komodifikaci a konzumerismu. Vhodnost konceptu nejnovějších sociálních hnutí autorka velmi dobře argumentuje v kapitole 1. Práce je zasazena do širšího rámce environmentální sociologie a studií sociálních hnutí.

Obsah práce

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část, které však, jak i autorka sama upozorňuje, nelze číst a chápat odděleně. V tomto je přístup diplomantky příkladný: v teoretické části vymezuje a rozpracovává pojmy a koncepty, jež následně využívá při interpretaci dat v empirické části. Nenajdeme tu žádný „balast“ navíc, zároveň však nic nechybí – použité pojmy a koncepty jsou vysvětleny dostatečně a s použitím vhodné literatury, a problematika je zasazena i do historického kontextu.

V kapitolách 1 a 2 se věnuje konceptu nejnovějších sociálních hnutí, ukazuje příklady takovýchto hnutí a také ukazuje jak lze takto chápat také FNB (jako hnutí obecně). Následně nastiňuje historický vznik FNB v USA i v ČR, resp. v Praze. Tady autorka poněkud neobvykle využívá části vlastního výzkumu, aby nastínila počátky FNB v Praze, nutno však říct, že ke prospěchu věci. Oddělovat toto téma do empirické části by uškodilo soudržnosti práce. Kapitoly 4 a 5 jsou věnovány zarámování tématu do společenského kontextu. V poslední kapitole teoretické části pak ukazuje některé taktiky a tendence ke vzdorování těmto procesům v současné společnosti, čímž poskytuje vlastně bližší pozadí pro pochopení činností FNB jakožto strategie rezistence.

Jak už jsem zmínil, obsah teoretické části mi připadá velmi vhodný, věcný, a dobře rozpracovaný na základě literatury, resp. vlastního výzkumu. Za zamyšlení by však stálo řazení kapitol: nebylo by logičtější postupovat od nejširšího kontextu (společnost a procesy v ní – kap. 4 a 5), přes způsoby vzdoru (kap. 6) k realizaci tohoto vzdoru v současných sociálních hnutích (kap. 2) a ve Food Not Bombs speciálně (kap. 3)? Druhá věc, která mi při čtení trochu chyběla, jsou nějaká částečná shrnutí textu – ať už na konci každé kapitoly, nebo po nějakých větších logických

celcích. Text sice plyne dobře a je čitelný a přehledný, zároveň však je teoretická část dost rozsáhlá a rozebírá mnoho témat, pojmů a konceptů. I přes znalost tématu jsem se v tom občas trochu ztrácel a musel si sám pro sebe rekapitulovat, co bylo v uplynulém textu řečeno. Určitě však chybí shrnutí celé teoretické části. Ta je ukončena poněkud náhle a bez navázání na část empirickou.

Samotná empirická část pak začíná volbou metody a formulací výzkumných otázek, pokračuje zevrubnou reflexí svojí pozice ve výzkumu a potenciálních problémů a nakonec popisuje výběr vzorku. (K tomu všemu se ještě vrátím.) Následuje pak rozsáhlá část práce, ve které autorka prezentuje a interpretuje výsledky výzkumu. Namísto častého členění výsledky – (analýza) – diskuse zvolila diplomantka členění podle témat seřazených do 3 tematických celků: motivace (kap. 8), organizace a fungování kolektivu (kap. 9), a problematická témata či jakési linie konfliktů uvnitř kolektivu (kap. 10). V těchto kapitolách se prolíná prezentace a interpretace dat s analýzou a hledáním odpovědí na výzkumné otázky. Ústřední témata výzkumu – přítomnost a podoby rezistenčních strategií a charakteristiky nejnovějších sociálních hnutí – tak prostupují všemi třemi kapitolami. Tato struktura funguje, myslím, velmi dobře, text plyne přirozeně a nám se tak postupně doplňuje celkový obraz. Svá zjištění autorka vhodně interpretuje pomocí vybudovaného teoretického aparátu, i dalších autorů. Částečně také zasazuje své poznatky do kontextu podobných výzkumů (např. výzkumů jiných kolektivů FNB na str. 65 dole, nebo výzkum dumpster-divingu na str. 74 a jinde) i současné situace sledované skrz média (popularizace tématu plýtvání potravinami na str. 72).

Na empirické části musím ještě pochválit jednu významnou věc: vlastní formulace poznatků, výpovědi informátorů a informátorek, pozorování z terénního deníku, interpretace a analýza tvoří organický celek, který je nejen čtivý a informativní, ale vytváří velmi plastický, věrný a až osobní obraz zkoumaného kolektivu. Myslím, že to částečně může být způsobeno i mou familiárností s tímto hnutím a zájmem o téma, ale i přesto mám dojem, že se autorce podařilo nejen skutečně se svým informátorům a informátorkám přiblížit, ale i tento svůj vhled velmi zdařile sdílet.

Jen na několika málo místech by si předkládané výsledky a analýzy říkaly o hlubší promyšlení:

⑩ Str. 68: autorka píše o problému možného elitářství, resp. vzniku hierarchických struktur a rolí v kolektivu, což nastiňuje vícero příklady. Na konci podkapitoly však jen stroze zkonstatuje, že by vztahy v kolektivu nedefinovala jako hierarchické. Tady by se určitě hodilo důslednější zdůvodnění. Problematika vzniku neformálních hierarchií ve formálně nehierarchických kolektivech je složitá v praxi i v reflexi, ale právě proto by si možná zasloužila více prostoru. Třeba přiblížením toho, jestli a jak se s tím kolektiv vyrovnává, jestli aplikuje nějaké konkrétní mechanismy, nebo se spoléhá spíš na sebereflexi členů, apod.

⑩ Bylo by dobré dát do kontrastu a souvislosti nákup veganských značek oblečení, které zmiňuje na str. 69 a tvrzení o záměrné skromnosti informátorů/ek na str. 73. Nákup veganského oblečení nebo jídla se dá chápat jako výběrová náročnost, ale také jako prvek související s kolektivní identitou veganů a veganek.

⑩ Otázka kolektivní identity (str. 80–81) je také podle mně analyzována nedostatečně. Jednak citát informátora Karla na rozhraní stran 80 a 81 dle mého nedokládá tvrzení, že pro členy a členky kolektivu je akce cílem sama o sobě, naopak ho zpochybňuje. I jiné citáty v textu naznačují, že různí členové a členky mohou mít různé motivace a cíle. Autorka tu však zřejmě chtěla poukázat spíš na to, že ta myšlenka je tím, co spojuje ty individuální členy a členky. I přes tyto rozdíly však – i ze svých vlastních zkušeností – mám dojem, že by se v zkoumaném kolektivu dali najít určité znaky kolektivní identity – třeba právě výše zmíněné veganské značky, nebo trička s aktivistickým potiskem. Navíc, jak autorka zmiňuje, že kolektiv FNB se prolíná jak s hc-punkovou subkulturou (která se, myslím, vyznačuje dost silnou kolektivní identitou) tak se širší anarchistickou scénou (která může také skýtat určitou alespoň částečnou kolektivní identitu).

⑩ Také by se dalo zpochybnit tvrzení, že pro kolektiv FNB Praha je jejich činnost samotná cílem o sobě, jak by to vyplývalo z charakteristiky FNB jako nejnovějšího soc. hnutí a jak tvrdí i autorka (mimo jiné i str. 80 a 81). Nejvíc tomu protirečí část 10.3, ale i některé další výpovědi (třeba v části 10.1), které ukazují, že pro některé členy je

samotné vaření bez „přesahu“ nedostatečné a pocíťovaná neschopnost „něco změnit“ frustrující.

Práci ukončuje rozsáhlý závěr, ve kterém se autorka vrací k výsledkům výzkumu a přehledně je shrnuje, čímž zároveň ukazuje jakými způsoby kolektiv FNB Praha vzdoruje výše zmíněným trendům ve společnosti. Úplný závěr (poslední dva odstavce), ve kterém vlastně odpovídá na hlavní výzkumnou otázku, je však trochu strohý a působí dojmem, že byl psán narychlo.

Cíle, metody a přínos práce

Hlavním cílem předkládané práce bylo analyzovat pražskou skupinu Food Not Bombs optikou teorie nejnovějších sociálních hnutí. Autorka si klade jednu hlavní výzkumnou otázku, kterou rozděluje do čtyřech podotázek. Hypotézy neformuluje, což ale není při zvolené metodě problém. Přesto však své předpoklady, či spíš své předporozumění (totiž, že činnost FNB je rezistenční strategií) zmiňuje v úvodu práce.

Volbu entografické metody a jejích dílčích technik (formální i neformální rozhovory, zúčastněné pozorování, terénní deník) považuji za velmi vhodnou pro autorčin záměr. Její pozice členky kolektivu jí umožnila blízký a nedůvěrou neztížený vhléd do kolektivu FNB Praha, což bývá obtížné dosáhnout při zkoumání podobných kolektivů, které mají blízko k, nebo se přímo prolínají s anarchistickými kruhy. Metodu zároveň, dle mého, autorka zvládla dobře, což se projevuje na hloubce i šířce vhledu do skupiny patrné v empirické části (viz výše). Zejména oceňuji práci s terénním deníkem, který často velmi dobře dokresluje některé poznatky.

Práce rozšiřuje dosavadní znalosti zejména hlubokým vhladem do fungování kolektivu FNB Praha, jakož i jeho konceptualizace jakožto nejnovějšího sociálního hnutí. Možné zobecnění práce autorka však nerozebírá, což se mi zdá škoda. Výsledky práce by bylo velmi vhodné blíže porovnat se zjištěními ze zmiňovaných prací Randákové a Svobodové. Zejména v otázce motivací by se hodilo zasazení poznatků do kontextu motivací jiných skupin FNB v ČR (Svobodová). Bylo by zajímavé zamyslet se i nad tím, nakolik jsou autorčina zjištění specifická pro pražskou skupinu FNB. Z vlastní zkušenosti totiž můžu říct, že třeba brněnská skupina se v některých ohledech liší (např. menší napojení na subkultury), v jiných zas vykazuje velmi podobné znaky jako ty popsané v práci.

Co musím velmi vyzdvihnout je reflexe postavení diplomantky ve výzkumu a možných problémů při zkoumání takového kolektivu. Zejména sebereflexe je velmi důkladná, a myslím, že lze na jejím základě vyloučit pochybnosti o autorčině schopnosti provést vědecky spolehlivý výzkum na toto téma.

Práce s literaturou a formální stránka

Jak už jsem zmínil výše, práce s literaturou je velmi dobrá. Autorka volí vhodné autory, a dobře cituje i parafrázuje. Jenom snad na jednom místě je špatně užito „tamtéž“, zřejmě vzhledem k dalším úpravám textu. Literatury je adekvátní množství a použity jsou jak zahraniční zdroje v angličtině, tak české překlady, tak původní české zdroje. Literatura je aktuální tam, kde je to vhodné. Poznámky pod čarou jsou užívány vhodně, jen na jednom místě je nesprávný odkaz do jiné části práce (odkaz v pozn. 15 je do části 3.3 namísto 3.4) a na str. 48 zřejmě chybí jedna poznámka (č. 57). Trochu horší je to však se seznamem literatury: bibliografické záznamy nejsou úplně jednotně sformátované, občas např. chybí zvýraznění kurzívou a u různých časopisů jsou jinak uváděny čísla ročníků a vydání. U knih jsou zas často navíc uvedeny rozsahy stran (zřejmě část, kterou autorka použila).

Jazyk práce je adekvátní akademické práci, stylistika i slovní zásoba jsou dobré. V některých částech autorka vhodně volí osobnější tón (např. reflexe svého postavení ve výzkumu), jinde zas spíš strohý a popisný, což se dobře vyvažuje s bezprostředností výpovědí informátorů a informátorek. Text by si však zasloužil jedno opětovné přečtení, vyskytuje se v něm několik gramatických chyb a celkem dost překlepů. A dovolil bych si zde ještě jednu malou poznámku: jakožto součást hnutí, které jako jedno z témat řeší i patriarchální nastavení společnosti, bych čekal, že autorka tomu přizpůsobí i jazyk práce, a to zejména omezením užívání generického maskulina. Jinak nemám nic dalšího, co bych

po formální stránce vytknul – abstrakty, úprava, přílohy, apod. jsou v pořádku.

Hodnocení

Jak jsem naznačil už v samotném úvodu, i přes některé dílčí nedostatky bych práci Adély Stašové označil za velmi vydařenou. Silná teoretická část poskytuje dobrý základ pro výzkum, který je proveden důkladně a odprezentován velmi věrohodně a živě. Za hlavní slabinu práce by se dala označit nediskutovaná možnost zobecnění výsledků, resp. lepší zasazení výsledků práce do stávajících poznatků. Některá témata, jež jsem naznačil výše by také bylo možno analyzovat hlouběji, to však při důslednosti zbytku práce je jen malý nedostatek. Formální stránce by to chtělo věnovat pár hodin navíc, je tady tedy patrný obvyklý zhon při dokončování práce.

Celkově práci samozřejmě doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnotit známkou *výborně* v rozsahu 16-17 bodů. V diskusi bych se asi rád věnoval zejména tomu, jak se autorka dívá na možné zobecnění jejich poznatků a případně též výše zmíněným čtyřem tématům na hlubší reflexi.

V Brně, 27.1.2017

Ľuboš Slovák